

Aneta Stawiszyńska
(Instytut Historii UŁ, Łódź)

Szkolnictwo osób niesłyszących w Łodzi w czasie I wojny światowej

Wybuch wojny przyczynił się do daleko idących zmian w życiu miasta Łodzi. Pomimo ogromnej biedy, miejscowi działacze społeczni starali się wykorzystać bardziej liberalne nastawienie władz niemieckich w kwestiach społecznych. Dotyczyło to m.in. życia artystycznego czy też szkolnictwa. W czasie Wielkiej Wojny, w znaczny sposób rozwinęła się także działalność na rzecz osób niesłyszących¹.

Niewątpliwie tematyka funkcjonowania osób z upośledzeniem słuchu, nie była wcześniej powszechnie znana. W tamtym czasie zwolennicy integracji osób niesłyszących ze społeczeństwem starali się oswajać mieszkańców Łodzi z myślą, że głuchoniemi mogą normalnie funkcjonować w społeczeństwie. Jak podkreślał w 1915 r. w jednym z artykułów dziennikarz „Gazety Łódzkiej” (...) *Posiadają oni [tj. osoby niesłyszące] na ogół inteligencję żywą i zmysł obserwacyjny tak bystry, że aczkolwiek nie słyszą, mogą podług poruszania się warg naszych zdać sobie sprawę z tego co mówimy(...)*².

Zdecydowanie najważniejszym zagadnieniem na polu działalności na rzecz osób niesłyszących było zorganizowanie specjalnych placówek szkolnych. Pierwsza tego typu placówka w mieście została utworzona w 1910 r. Była finansowana przez *Żydowskie Towarzystwo Niesienia Pomocy Głuchoniemym „Ezras Ilmim”*³. Współzałożycielem i drugim protektorem szkoły był Jakub Morgenstern, w którego domu przy ul. Średniej (ob. ul. Pomorska) placówka przez pewien czas

¹ A. Stawiszyńska, *Łódź w latach I wojny światowej*, Oświęcim 2016, s. 88.

² „Gazeta Łódzka” (dalej: GL) 23 IX 1915, nr 250, s.1.

³ Szerzej: M. Trębacz, *Israel Lichtenstein. Biografia żydowskiego socjalisty*, Łódź 2016, s. 35.

funkcjonowała. Ważną postacią w żydowskiej szkole dla głuchoniemych, a także jednym z inicjatorów jej powstania, był Izrael Lichtenstein⁴. Wcześniej pracował on w szkole dla głuchoniemych w Warszawie. W łódzkiej placówce uczyła też jego żona, Gutka⁵. Szkoła zatrudniała początkowo dwóch nauczycieli. Jednym z nich była Stefania Bergiel-Ulass, ucząca języka polskiego. Od 1915 r. pracowała też w założonej później szkole chrześcijańskiej⁶.

W 1914 r. problemy finansowe oraz wybuch wojny opóźniły rozpoczęcie roku szkolnego w placówce dla osób niesłyszących, narodowości żydowskiej, który to zaczął się dopiero w połowie października⁷. Uczniowie realizowali w placówce ośmioletni cykl nauczania. Dzieci starano się też przysposabiać do zawodu poprzez naukę pudefkarstwa w przypadku chłopców i krawiectwa oraz hafciarstwa w przypadku dziewcząt⁸. W 1917 r. szkoła posiadała trzy oddziały. Oprócz nauki przedmiotów ogólnokształcących prowadzono tam też zajęcia metodą słójdu. Przy szkole od kwietnia 1918 r. działał internat oferujący osiem miejsc. Do internatu przyjmowano przede wszystkim dzieci osierocone⁹. Szkoła w 1915 r. rozpoczęła organizowanie kursów rzemieślniczych, na których podopieczni uczyli się m.in. szycia. Szyte przez nich ubrania były następnie rozdawane ubogim dzieciom¹⁰.

W 1914 r. naukę w opisywanej szkole pobierało 52 uczniów, z czego 40 pochodziło z Łodzi. W czasie wojny liczba ta uległa zmia-

⁴ Izrael Lichtenstein (1883, Kowal – 1933, Nowy Jork) – polityk, działacz Bundu, od 1917 r. pełnił funkcję radnego. W czasie wojny zaangażowany był w liczne przedsięwzięcia społeczne, wielokrotnie protestował przeciwko polityce okupanta; I. Kersz, *Szkice z dziejów Gminy Żydowskiej oraz cmentarza w Łodzi*, Łódź 1999, s. 117; P. Spodenkiewicz, *Zaginiona dzielnica. Łódź żydowska- ludzie i miejsca*, Łódź 1998, s. 113-114; A. Stawiszyńska, *op. cit.*, s. 44-46, 89, 256, 379, 377, 627, 628, 675, 679, 680, M. Trębacz, *Izrael Lichtenstein...*, s. 34.

⁵ J. J. Trunk, *Pojln: obrazy i wspomnienia z Łodzi*, Łódź 1997, s. 122-123.

⁶ T. Jałmużna, J. Lisowski, T. Sujczyński, *Szkolnictwo specjalne w Łodzi do 1939 roku*, Łódź 1993, s.7.

⁷ „Nowy Kurier Łódzki” (dalej: NKŁ) 2 X 1914, nr 227, s.3; NKŁ 15 X 1914, nr 240, s.3.

⁸ „Godzina Polski” (dalej: GP) 23 III 1916, nr 84, s.4.

⁹ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APŁ), Akta miasta Łodzi (dalej: AmŁ), Wydział Opieki Społecznej (dalej: WOS), sygn. 18.519, k. 17, Sprawozdanie Towarzystwa Żydowskiego Niesienia Pomocy Głuchym „Ezras Ilmin” za 1917 r.; GP 11 IV 1918, nr 98, s.7.

¹⁰ GŁ 1 VII 1915, nr 165, s.3.

nie, gdyż dwoje uczniów zabito, a 19 przypadło bez wieści. W 1916 r. liczba uczniów wynosiła 46. Jedynie za czworo z nich wnoszono opłaty¹¹. W związku ze złą sytuacją finansową znacznej części podopiecznych większość z nich otrzymywała w szkole darmowe wyżywienie oraz odzież¹². Posiłki wydawano dzieciom także podczas np. ferii świątecznych i wakacji¹³. Część z posiłków finansowana była przez *Żydowskie Towarzystwo Dobroczynności*¹⁴. Przy szkole żydowskiej działało też tzw. kółko pań, które organizowało pomoc np. odzież dla uczniów placówki, a także starało się zapewnić im posiłki w szkole¹⁵.

Placówka często organizowała specjalne spotkania, na których prezentowała postępy podopiecznych. W czerwcu 1916 r. z okazji zakończenia roku szkolnego w szkole *Ezras Ilmin* zorganizowano popis uczniów placówki, podczas którego zadawano im pytania, a ci – jak odnotował tam obecny dziennikarz „Godziny Polski” – nie tylko odpowiadali w sposób zrozumiały, ale także zapisywali odpowiedzi na tablicy¹⁶. Podczas podobnych uroczystości w latach kolejnych prezentowano też rysunki i robótki ręczne wykonane przez wychowanków szkoły¹⁷.

Szkoła borykała się z licznymi problemami natury ekonomicznej oraz z brakiem odpowiedniego wyposażenia, co zmuszało dyrekcję np. do wypożyczania ławek od Sekcji Szkolnej, Głównego Komitetu Obywatelskiego (dalej: GKO) sprawującego tymczasową władzę w mieście¹⁸. W tym czasie szkoła prosiła też o zapomogę¹⁹.

Żydowskiej szkoły dla głuchoniemych nie omijały problemy i dylematy często spotykane w innych placówkach żydowskich dotyczące chociażby języka wykładowego. W 1917 r. zarząd szkoły przychylił się do wniosku jednego z członków zarządzającego nią stowarzysze-

¹¹ GP 23 III 1916, nr 84, s.4.

¹² GP 23 III 1916, nr 84, s.4.

¹³ GP 27 IV 1916, nr 117, s.4; GP 18 V 1916, nr 138, s. 4.

¹⁴ GP 22 VIII 1916, nr 233, s.4.

¹⁵ GP 10 V 1916, nr 134, s.4.

¹⁶ GP 29 VI 1916, nr 179, s.4; GP 3 VII 1916, nr 183, s.3.

¹⁷ GP 14 VI 1918, nr 160, s.3.

¹⁸ APŁ, AmŁ, Wydział Oświaty i Kultury (dalej: WOiK), sygn. 16.288, k. 157, Pismo Łódzkiego Żydowskiego Towarzystwa Niesienia Pomocy Głuchoniemych „Ezras Ilmin” Dyrekcji Szkolnej z dn. 6 III 1916 r.

¹⁹ APŁ, Główny Komitet Obywatelski (dalej: GKO), sygn. 188, k. 19, Pismo Łódzkiego Żydowskiego Towarzystwa Niesienia Pomocy Głuchoniemych „Ezras Ilmim”. B.d; sygn. 188, k. 48, Powtórna prośba Ezras Ilmin z dn. 4 II 1915 r.

nia, dr Makowera, który zaproponował, by językiem wykładowym w placówce był język polski, co nie spotkały się z powszechną aprobatą²⁰. Z powodu konfliktu na tym tle rok szkolny 1916/1917 rozpoczął się dopiero pod koniec października. Przyczyną był opór ze strony I. Lichtensteina i jego żony, którzy nie zgadzali się z decyzją zarządu zamierzającego wprowadzić naukę właśnie w języku polskim. Małżeństwo Lichtensteinów oraz kilku innych nauczycieli porzuciło pracę, natomiast zarząd placówki musiał szukać nowych pedagogów²¹.

Szkoła prowadziła też szeroką działalność społeczno-dobroczynną, podejmując współpracę z innymi organizacjami. W październiku 1914 r. w siedzibie szkoły uruchomiono tanią herbaciarnię. Sprzedawano tam herbatę po 1 kop. za szklankę oraz bułki również po 1 kop. Herbaciarnią zarządzało *Towarzystwo Bratnia Pomoc*, które jak głosiły anonse prasowe, oferowało pomoc ubogiej ludności bez różnicy narodowości i wyznania²². W maju 1916 r. przy stowarzyszeniu *Ezras Ilmim* uruchomiono natomiast tanią kuchnię²³. W budynku szkoły przez pewien czas swoją siedzibę miało *Stowarzyszenie Ochrony Kobiet*²⁴. W marcu 1916 r. *Łódzkie Żydowskie Towarzystwo Dobroczynności* przejęło bezpłatnie wszystkich członków *Stowarzyszenia Głuchoniemych* jako członków kooperatywy dla upadłych kupców. W tym czasie Stowarzyszenie było czasowo nieczynne z powodów sanitarnych²⁵.

W czasie wojny placówka często odwiedzana była przez lekarzy niemieckich, którzy wystawiali jej bardzo pochlebne opinie. Podobnie o placówce wypowiadał się znany żydowski dziennikarz Boruch Szefner: *Kilkakrotnie przyszło mi siedzieć w skromnej klasie szkoły „Ezras Ilmim” przy ulicy Zielonej i przyglądać się tym bezgłośnym lekcjom, które miały w sobie coś tajemniczego, magicznego. Jeszcze dziś widzę podłużną, ciemną twarz głuchoniemego chłopca, który bezradnym wzrokiem patrzył na ruch warg Lichtensteina. Lichtenstein powtórzył niemy ruch warg jeszcze raz i jeszcze. Z miłością położył dłoń na piersi chłopca i spojrzał na niego swoimi ciepłymi, ojcowskimi oczyma. I widać było, jak na twarzy chłopca momentalnie rozbły-*

²⁰ GŁ 9 V 1917, nr 126, s.4.

²¹ GP 2 XI 1917, nr 301, s.3.

²² NKŁ 31 X 1914, nr 254, s.3.

²³ GP 12 V 1916, nr 132, s.6.

²⁴ GŁ 26 VI 1916, nr 174, s.3.

²⁵ GŁ 7 III 1916, nr 66, s.3.

śła jasność, jakby ktoś nagle rozpalił wewnątrz niego płomień, i z jego ust wydobył się ludzki dźwięk... (...) ²⁶.

Omawiając funkcjonowanie żydowskiej szkoły dla głuchoniemych, warto też wspomnieć o działalności wspomnianego wcześniej *Towarzystwa Niesienia Pomocy Głuchoniemym „Ezras Ilmim”*. Siedziba organizacji mieściła się w czasie wojny przy ul. Zielonej 23. Lokal ten został udostępniony przez p. Gliksman. Podczas uroczystości otwarcia dziękował za to m.in. wychowanek szkoły dla głuchoniemych w Pile ²⁷. W 1917 r. w zarządzie Stowarzyszenia znaleźli się Anna Birnabum, dr. Kuhn, I. Rudsztajn, dr. Rosenblatt, dr. Makower, B. A. Gluecksmann, I. Jungster, D. Rosenblatt, M. Ginsberg, L. Hirszberg, Sz. Budzyner, M. Szmulewicz, L. Marguiles ²⁸, B. Starkman, Sz. Herc, L. Librach oraz H. Weis ²⁹. *Stowarzyszenie „Ezras Ilmim”* organizowało także cotygodniowe spotkania towarzyskie dla swoich członków. Przy stowarzyszeniu istniała też *Kasa Wzajemnej Pomocy* ³⁰.

O ile społeczność niesłyszących osób wyznania mojżeszowego posiadała placówkę szkolną, to tutejsi głuchoniemi chrześcijanie doczekali się swojej szkoły dopiero jesienią 1915 r. Decyzję o konieczności jej założenia podjęli m.in. mieszkający w Łodzi głuchoniemi absolwenci *Warszawskiego Instytutu Głuchoniemych*, a także prezes *Stowarzyszenia Pomocy Głuchoniemym „Wzajemność”*, Władysław Kranas ³¹. Starania o założenie placówki podejmowano też bezskutecznie przed wojną. Do idei powrócono wiosną 1915 r. kiedy to dr. Jan Kle-

²⁶ M. Trębacz, *Z dziejów żydowskiej edukacji w Łodzi. Izrael Lichtenstein – nauczyciel, pedagog, bundysta*, [www.uml.lodz.pl/get.php?id=3395].

²⁷ GŁ 2 VIII 1915, nr 97, s.3.

²⁸ Aleksander Margulis (1887-1939) – lekarz i działacz społeczny, członek Rady Miejskiej w Łodzi, działacz Bundu, w czasie wojny był ordynatorem szpitala zakaźnego na Radogoszczu, został rozstrzelany przez hitlerowców w grudniu 1939 r., M. Trębacz, *Aleksander Margolis (1888-1939). Lekarz, społecznik, polityk*, [w:] *Bohaterowie trudnych czasów. Zbiór VIII*, pod red. G. Romanowskiego, Łódź 2013, s. 29-38.

²⁹ GŁ 9 V 1917, nr 126, s.4.

³⁰ GŁ 2 VIII 1915, nr 97, s.3.

³¹ Władysław Kranas (1881-1933) – absolwent Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych w Warszawie; majster ślusarski. W swojej stolarni zatrudniał osoby niesłyszące; *100 lat ruchu społecznego głuchych na Ziemi Łódzkiej*, pod red. S. Mizerskiego, D. P. Rzeźniczaka, Łódź 2009, s.44.

mens Lipiński³² ze *Stowarzyszenia Wzajemność* przy wsparciu znanego z zaangażowania w sprawy społeczne ks. Wincentego Tymienieckiego zwrócił się do władz miasta z prośbą o wydanie pozwolenia na założenie szkoły dla głuchoniemych. Główny Komitet Obywatelski wyraził zgodę pod warunkiem, że placówka miała zebrać odpowiednią liczbę chętnych³³. Zapisy przyjmowano do połowy lipca 1915 r. w siedzibie stowarzyszenia przy ul. Piotrkowskiej 231³⁴. W 1915 r. GKO przyznał nowej szkole 200 rubli wsparcia³⁵. Powstanie placówki wsparł też finansowo ks. W. Tymieniecki, przekazując na ten cel 100 rubli. Pierwszym kierownikiem szkoły został ks. Kazimierz Kajetan Nasierowski, który pełnił tę funkcję do 1933 r. W szkole uczyły dwie nauczycielki: Stefania Bergiel oraz Maria Zimowska. Uroczystego otwarcia dokonano we wrześniu 1915 r. Pierwszą siedzibą szkoły był dwuizbowy lokal przy ul. Placowej (ob. ks. Skorupki) 3³⁶. Do dwóch oddziałów przyjęto 24 dzieci w wieku od 7 do 10 lat. Dzieci uczyły się religii, języka polskiego, arytmetyki, kaligrafii, rysunku i robótek ręcznych³⁷. W roku kolejnym do szkoły uczęszczało 37 uczniów. W 1917 r. liczba ta się nie zmieniła, zatrudniono natomiast dwóch nauczycieli. W 1917 r. szkołę przeniesiono do lokalu przy ul. Bocznej (ob. fragment ul. Sienkiewicza) 5³⁸. Szkoła działająca przy prowadzonym przez ks. Tymienieckiego *Towarzystwie Schronisk św. S. Kostki*³⁹ prosiła też w kolejnych latach, po reorganizacji administracji miejskiej, o wsparcie *Delegację Niesienia Pomocy Biednym*, odpowiadającą z ramienia Magistratu za po-

³² Jan Klemens Lipiński (1883-1916 Łódź) – lekarz, społecznik, działacz PPS-FR; prezes Koła Patriotów, organizował pomoc dla Legionistów i ich rodzin, zmarł podczas epidemii tyfusu plamistego; *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa 1972, s.519; GP 18 II 1916 nr 50, s.4.

³³ GŁ 30 V 1915, nr 133, s.3.

³⁴ GŁ 24 VI 1915, nr 158, s.3.

³⁵ GP 5 IV 1916, nr 97, s.4.

³⁶ GŁ 24 VI 1915, nr 158, s.3; *Kalendarz TKO na 1916 rok*, Łódź 1915, s. 43.

³⁷ GP 5 IV 1916, nr 97, s.4.

³⁸ T. Jałmużna, J. Lisowski, T. Sujczyński, *op. cit.*, s.8.

³⁹ Jedną z największych łódzkich organizacji dobroczynnych czasu I wojny światowej. Pod zarządem organizacji zarządzanej przez ks. W. Tymienieckiego pozostawało kilkanaście placówek takich jak: żłobki, przytułki, ochronki czy też szkoła dla głuchoniemych. Starsze dzieci znajdujące się we wspomnianych placówkach oprócz utrzymania miały także szansę na zdobycie zawodu, APŁ, AmŁ, WOS, sygn. 17.948, k. 61, Towarzystwo Schronisk św. S. Kostki w Łodzi; T. Graliński, *Ks. dr Wincenty Tymieniecki. Biskup łódzki. Jego życie i działalność*, Łódź 1935, s. 10.

moc społeczną. Jak podkreślano placówka nie otrzymywała wsparcia od Magistratu, lecz jedynie z dobrowolnych ofiar mieszkańców miasta⁴⁰. W maju 1918 r. do placówki uczęszczało 31 dzieci z czego 26 stanowili chłopcy⁴¹. Jak podkreślano, miała ona się różnić od placówki żydowskiej tym, że oprócz wymowy uczono tu i też mimiki⁴². Nowatorskie metody wprowadzała Stefania Ulassowa, ucząca w placówce mowy. Pomimo braku wykształcenia pedagogicznego z powodzeniem wprowadzała nowe metody, które wcześniej testowała przed lustrem na sobie. Ulassowa pracy z głuchoniemymi uczyła się od Lipińskiego, natomiast w 1917 r. odbyła 6-tygodniową praktykę w *Institucie Głuchoniemych* w Warszawie⁴³. W momencie uruchomienia szkoła chrześcijańska przyjęła 24 uczniów⁴⁴. Placówka borykała się z licznymi problemami natury finansowej. W 1917 r. wystosowano prośbę do *Delegacji Szkolnej* Magistratu, podkreślając złe warunki lokalowe, braki kadrowe, a także fakt, że jest to jedyna szkoła dla głuchoniemych chrześcijan w mieście⁴⁵. Miasto przyznało szkole subsydlum na rok 1917/1918, Z przyznanej kwoty odjęto jednak 2000 mk na rzecz Towarzystwa Schronisk św. S. Kostki⁴⁶. W 1922 r. szkołę umiastowiono i odtąd działała ona pod szyldem Publicznej Szkoły Specjalnej nr 97⁴⁷.

Z czasem, obydwie placówki dla głuchoniemych, tj. żydowska i chrześcijańska, otrzymywały większą pomoc od miasta. W 1918 r. obydwie szkoły dla głuchoniemych otrzymały z budżety Wydziału Szkolnego po 5000 mk⁴⁸.

⁴⁰ APŁ, AmŁ, Wydział Prezydialny (dalej: WP), sygn. 13.712, k. 164-165, Pismo Towarzystwa Schronisk św. S. Kostki do Delegacji Niesienia Pomocy Biednym z dn. 19 VIII 1916 r.

⁴¹ APŁ, AmŁ, WOS, sygn. 18.412, k. 8, Towarzystwo Schronisk św. S. Kostki. Wykaz dzieci pozostających w instytucjach z dn. 4 V 1918 r.

⁴² GP 5 IV 1916, nr 97, s.4.

⁴³ *100 lat ruchu...*, s.48.

⁴⁴ W. Gasik, *Rozwój praktyki i teorii pedagogiki specjalnej w wieku XIX i w początkach XIX wieku* [w:] *Dzieje szkolnictwa i pedagogiki specjalnej*, pod red. S. Mauersberga, Warszawa 1990, s. 98.

⁴⁵ APŁ, AmŁ, WOiK, sygn. 16.398, k. 4, Pismo Towarzystwa Schronisk św. Stanisława Kostki do Delegacji szkolnej z dn. 17 VIII 1917 r.

⁴⁶ APŁ, AmŁ, WOiK, sygn. 16.398, k. 19, Wyciąg z posiedzenia Magistratu z dn. 29 XI 1917 r.

⁴⁷ *100 lat ruchu...*, s.8.

⁴⁸ GP 17 X 1918, nr 284, s.6.

Obydwie placówki szkolne zyskiwały powszechne uznanie, wyrazem czego mogły być chociażby kwesty urządzone na rzecz obydwu placówek oraz ofiarność poszczególnych łódzian. Przykładowo jedna z akcji miała miejsce w maju 1918 r. Na jej rzecz kwestowali m.in. pracownicy Kolei Elektrycznych Łódzkich⁴⁹. Szkoła dla głuchoniemych *Ezras Ilimin* otrzymała w 1917 r. sumę 1000 mkp z *Wielkiej Ogólnokrajowej Kwesty „Ratujcie Dzieci”*⁵⁰. Także na łamach prasy często pojawiały się wezwania do wsparcia *pasierbów losu*⁵¹. Czytelnicy gazet chętnie składali datki na obydwie placówki⁵². Szkołę żydowską uwzględnił też Herman Karo, który po otwarciu kawiarnio-restauracji przy ul. Zawadzkiej (ob. ul. Próchnika) 4, zadeklarował przekazanie połowy zysków z pierwszego dnia na kilka żydowskich instytucji, w tym szkołę *Ezras Ilimin*⁵³. W maju 1918 r. szkoła chrześcijańska pozostająca pod egidą *Stowarzyszenia Schronisk św. S. Kostki* zorganizowała zabawę ogrodową w Parku Wenecja. Atrakcjami zabawy podczas, której zbierano fundusze na funkcjonowanie placówki, były loteria fantowa, występy chórów, poczta francuska, a także odegranie komedyjki mimicznej⁵⁴. *Żydowskie Towarzystwo Głuchoniemych* zostało wymienione w testamencie zmarłego w styczniu 1916 r., Natana Czamańskiego. Filantrop przekazał na jego rzecz 1% swojego majątku⁵⁵. Żydowska szkoła dla głuchonie-

⁴⁹ APŁ, Kolej Elektryczna Łódzka (dalej: KEŁ), sygn. 10, k. 659, Okólnik nr 507 z dn. 17 V 1918 r.

⁵⁰ APŁ, AmŁ, Rada Miejska (dalej: RM), sygn. 12.999, k. 7, Sprawozdanie z podziału funduszu kwesty „Ratujcie Dzieci” w 1917 r.

⁵¹ GŁ 23 IX 1915, nr 250, s.1.

⁵² Przy okazji składanych w redakcjach datków podawano okoliczności ich złożenia np. *z okazji srebrnych godów państwa Hermanostwa Frydman, zamiast kwiatów S. Litrawscy, z okazji narodzin pierwszej wnuczki itp.*, GP 2 X 1916, nr 274, s. 3; GP 16 VII 1918, nr 192, s.5; GP 23 VIII 1918, nr 230, s.4.

⁵³ GP 15 VIII 1917, nr 191, s.8.

⁵⁴ GP 18 V 1916, nr 134, s.4.

⁵⁵ W spisany w styczniu 1914 r. testamencie Czamański wymienił 11 organizacji społecznych m.in. ŁŻTD, ŁChTD, Pogotowie Ratunkowe, Muzeum Nauki i Sztuki, Żydowskie Towarzystwo Opieki nad Chorymi „Bykur Cholim”, którym zapisał od 0,5% do 3 % majątku. Filantrop wyraził też życzenie, aby jego pogrzeb był skromny. Żalobników prosił, by zamiast przynosić kwiaty, wsparli którąś z wymienionych w jego testamencie organizacji. Czamański zmarł w styczniu 1916 r., pozostawiając masę spadkową w wysokości 81 632 rubli; APŁ, Łódzkie Chrześcijańskie Towarzystwo Dobroczynności (dalej: ŁChTD), sygn. 79, k. nlb, Zapis Natana Czamańskiego.

mych była też wspierana przez miejscową gminę żydowską. W 1916 r. przekazała ona placówce 1000 rb⁵⁶.

Omawiając środowisko osób niesłyszących w Łodzi w okresie Wielkiej Wojny, warto wspomnieć też o działającym od 1909 r. *Chrześcijańskim Stowarzyszeniu Wzajemnej Pomocy Głuchoniemych Wzajemność*⁵⁷. Prefektem organizacji był ks. W. Tymieniecki⁵⁸. W 1916 r. funkcję prezesa pełnił W. Kranas, natomiast jego zastępczynią była B. Trąbczyńska. Obowiązki sekretarza powierzono z kolei J. K. Lipińskiemu⁵⁹. Placówka ta w latach wojny mieściła się przy ul. Placowej 3 (ob. ul. Ks. Skorupki), a w sierpniu 1917 r. przeniesiona została na ul. Słowiańską 15⁶⁰. W 1916 r. Stowarzyszenie skupiało 78 członków⁶¹. Organizacja prowadziła działalność edukacyjną, organizując kursy oraz kulturalną. Włączała się m.in. w obchody uroczystości takich jak setna rocznica śmierci Tadeusza Kościuszki. Wtedy to zorganizowano prelekcje J. K. Lipińskiego i Biernackiego przekładane na język migowy⁶².

Ważną inicjatywą podjęta z myślą o osobach głuchoniemych było uruchomienie pod koniec 1917 r. przy *Stowarzyszeniu Wzajemność* warsztatów rzemieślniczych. Inicjatorami byli W. Kranas i J. K. Lipiński. Uruchomione przy ul. Drewnowskiej warsztaty miały charakter stolarski, tokarski i snycerski. Istniała też pracownia malarska na drewnie. Warsztaty prowadziły sprzedaż póltek, ramek, wieszaków, pudełek, piórników, *swojskich zabawek*, a także różnego rodzaju malowideł np. ornamentów, deseni czy ozdób wizerunkowych. Na żądanie klienta pracownicy wyjeżdżali też na prowincję. Przedstawicielem warsztatów w terenie był członek Stowarzyszenia

⁵⁶ GP 29 VI 1916, nr 179, s.4.

⁵⁷ *100 lat ruchu...*, s. 5.

⁵⁸ Wincenty Tymieniecki – wraz z pastorem Rudolfem Gundlachem współtworzył Komitet Obywatelski Niesienia Pomocy Biednym, a po zajęciu miasta przez Niemców był jego prezesem. Po rozwiązaniu Komitetu pracował w Łódzkiej Miejskiej Radzie Opiekuńczej. Założyciel „Towarzystwa Schronisk św. Stanisława Kostki”; T. Graliński, *op. cit.*, s. 8-11.

⁵⁹ GP 17 V 1916, nr 137, s.4.

⁶⁰ GŁ 4 VIII 1917, nr 212, s.3; *Informator miasta Łodzi za 1920 r.*, Łódź 1919, s. 416.

⁶¹ GP 23 III 1916, nr 84, s.4.

⁶² GP 13 X 1917, nr 282, s.3; GP 14 X 1917, nr 282, s.5.

W. S. Poraj-Biernacki. Dochody z działalności warsztatów były przeznaczane na potrzeby stowarzyszenia i jego podopiecznych⁶³.

Nie wszyscy głuchoniemi mieli odpowiednie warunki do rozwoju albo też uczęszczali do wspomnianych szkół. W 1918 r. prasa odnotowała przypadek na wpół sparaliżowanej dziewczynki, która była pensjonariuszką ośrodka dla ubogich chorych dzieci „Gniazdo”. Nie trafiła do szkoły dla głuchoniemych, gdyż wspomnianej placówki nie było na to stać⁶⁴.

Głuchoniemi, podobnie jak osoby słyszące, popadały niekiedy w konflikt z prawem. W listopadzie 1916 r. odbył się proces niejakiego Szmulewicza, oskarżonego o włamanie do mieszkania. Sądzony w czasie procesu przyznał się do winy. Podkreślał jednak swoje złe położenie finansowe i fakt, że ma niesłyszącą żonę oraz 3 dzieci na utrzymaniu. Szmulewicz został skazany na cztery miesiące pozbawienia wolności. Podczas procesu zaangażowano nauczyciela szkoły dla głuchoniemych Fuksa jako tłumacza⁶⁵.

Ciężkie lata I wojny światowej, na gruncie łódzkim, były paradoksalnie czasem rozwoju szkolnictwa, także tego dla osób niesłyszących. Funkcjonujące wówczas szkoły i stowarzyszenia prowadziły działalność na rzecz niesłyszących także po wojnie.

Abstract

The education of deaf people in Lodz during the First World War

Even though the citizens of Lodz lived in dramatic conditions during the Great War, mainly due to the German occupation, which was highly destructive in character, the liberal approach to the social issues made it possible for the movement of deaf people to develop and thrive. Numerous schools for deaf teenagers were opened – they facilitated both communicating with others and acquiring vocational skills. Both schools and other organizations gathering deaf and numb individuals were highly engaged in social life at that time. The representatives of the aforementioned community tried

⁶³ GŁ 8 XI 1917, nr 308, s.2; GŁ 15 XI 1917, nr 315, s.3, NKŁ 20 I 1918, nr 20, s.3.

⁶⁴ GP16 VI 1918, nr 162, s.4.

⁶⁵ GŁ 25 XI 1916, nr 326, s.3.

to popularize knowledge concerning work, education, etc., among the members of the society.

Keywords: education, deaf-mute, World War I, Lodz 1914-1918

Słowa kluczowe: edukacja, głuchoniemi, I wojna światowa, Łódź 1914-1918

Bibliografia

Źródła archiwalne

- APŁ, Akta miasta Łodzi: Wydział Opieki Społecznej, sygn. 18.519; Sprawozdanie Towarzystwa Żydowskiego Niesienia Pomocy Głuchym „Ezras Ilmin” za 1917 r.
- APŁ, Akta miasta Łodzi: Wydział Opieki Społecznej: sygn. 17.948, k. 61, Towarzystwo Schronisk św. S. Kostki w Łodzi
- APŁ, Akta miasta Łodzi: Wydział Opieki Społecznej: sygn. 18.412, k. 8, Towarzystwo Schronisk św. S. Kostki. Wykaz dzieci pozostających w instytucjach z dn. 4 V 1918 r.
- APŁ, Akta miasta Łodzi: Rada Miejska: sygn. 12.999, k. 7, Sprawozdanie z podziału funduszu kwesty „Ratujcie Dzieci” w 1917 r.
- APŁ, Akta miasta Łodzi: Wydział Oświaty i Kultury: sygn. 16.288, k. 157, Pismo Łódzkiego Żydowskiego Towarzystwa Niesienia Pomocy Głuchoniemym „Ezras Ilmin” Dyrekcji Szkolnej z dn. 6 III 1916 r.
- APŁ, Akta miasta Łodzi: Wydział Oświaty i Kultury: sygn. 16.398, k. 4, Pismo Towarzystwa Schronisk św. Stanisława Kostki do Delegacji szkolnej z dn. 17 VIII 1917 r.
- APŁ, Akta miasta Łodzi: Wydział Oświaty i Kultury: sygn. 16.398, k. 19, Wyciąg z posiedzenia Magistratu z dn. 29 XI 1917 r.
- APŁ, Akta miasta Łodzi: Wydział Prezydialny, sygn. 13.712, k. 164-165, Pismo Towarzystwa Schronisk św. S. Kostki do Delegacji Niesienia Pomocy Biednym z dn. 19 VIII 1916 r.
- APŁ, Główny Komitet Obywatelski: sygn. 188, k. 19, Pismo Łódzkiego Żydowskiego Towarzystwa Niesienia Pomocy Głuchoniemym „Ezras Ilmin”, b.d;
- APŁ, Główny Komitet Obywatelski : sygn. 188, k. 48, Powtórna prośba Ezras Ilmin z dn. 4 II 1915 r.
- APŁ, Kolej Elektryczna Łódzka: sygn. 10, k. 659, Okólnik nr 507 z dn. 17 V 1918 r.
- APŁ, Łódzkie Chrześcijańskie Towarzystwo Dobroczynności: sygn. 79, k. nlb, Zapis Natana Czamańskiego

Prasa

- „Gazeta Łódzka”: 30 V 1915, nr 133; 1 VII 1915, nr 165; 2 VIII 1915, nr 97; 23 IX 1915, nr 250; 7 III 1916, nr 66; 26 VI 1916, nr 174; 9 V 1917, nr 126
- „Godzina Polski”: 18 II 1916 nr 50; 23 III 1916, nr 84; 27 IV 1916, nr 117; 10 V 1916, nr 134; 12 V 1916, nr 132; 18 V 1916, nr 138; 29 VI 1916, nr 179; 3 VII 1916, nr 183; 22 VIII 1916, nr 233; 14 VI 1918, nr 160; 2 XI 1917, nr 301
- „Nowy Kurier Łódzki”: 2 X 1914, nr 227; 15 X 1914, nr 240; 31 X 1914, nr 254

Opracowania

- 100 lat ruchu społecznego głuchych na Ziemi Łódzkiej*, pod red. S. Mizerskiego, D. P. Rzeźniczaka, Łódź 2009.
- Dzieje szkolnictwa i pedagogiki specjalnej*, pod red. S. Mauersberga, Warszawa 1990.
- Gasik W., *Rozwój praktyki i teorii pedagogiki specjalnej w wieku XIX i w początkach XIX wieku*, [w:] *Dzieje szkolnictwa i pedagogiki specjalnej*, pod red. S. Mauersberga, Warszawa 1990.
- Graliński T., *Ks. dr Wincenty Tymieniecki. Biskup łódzki. Jego życie i działalność*, Łódź 1935.
- Informator miasta Łodzi za 1920 r.*, Łódź 1919.
- Jałmużna T., Lisowski J., Sujczyński T., *Szkolnictwo specjalne w Łodzi do 1939 roku*, Łódź 1993.
- Kalendarz TKO na 1916 rok*, Łódź 1915.
- Kersz I., *Szkice z dziejów Gminy Żydowskiej oraz cmentarza w Łodzi*, Łódź 1999.
- Trunk J. J., *Pojln: obrazy i wspomnienia z Łodzi*, Łódź 1997.
- Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa 1972.
- Spodenkiewicz P., *Zaginiona dzielnica. Łódź żydowska – ludzie i miejsca*, Łódź 1998.
- Stawiszyńska A., *Łódź w latach I wojny światowej*, Oświęcim 2016.
- Trębacz M., *Aleksander Margolis (1888-1939). Lekarz, społecznik, polityk*, [w:] *Bohaterowie trudnych czasów. Zbiór VIII*, pod red. Gustawa. Romanowskiego, Łódź 2013.
- Trębacz M., *Izrael Lichtenstein. Biografia żydowskiego socjalisty*, Łódź 2016.
- Trębacz M., *Z dziejów żydowskiej edukacji w Łodzi. Izrael Lichtenstein – nauczyciel, pedagog, bundysta*, [www.uml.lodz.pl/get.php?id=3395].